

Neda Pintarić
Filozofski fakultet, Zagreb

PRAGMATIČNE OSOBINE VLASTITIH IMENA U HRVATSKOM I POLJSKOM JEZIKU

0. UVOD

Pišući članak o vlastitim imenima u poljskim narodnim poslovicama (Pintarić 1994) uočila sam da se ni antroponimi, ni etnonimi kao ni toponimi u tim poslovicama ne rabe u funkciji nazivanja osobe ili mjesta, nego imaju preneseno značenje općih kulturološki obilježenih leksema. To su dakle etnoalegoremi. Tako npr. česta poljska imena Jasio, Gala, Marcin i dr. u poslovicama kao i u svakodnevnom govoru dobivaju različita prenesena značenja: usp. *Uczył Marcin Marcina, a sam głupi jak swinia; głupi Jasio*. Dakle, Martin i Jasio su utjelovljenje jedne ljudske loše osobine - gluposti. Imena u govoru često imaju i značenje omnipersonalnosti: *Każda Dorota ma swoje kłopoty* (Dorota simbolizira svaku Poljakinju). Hipokoristik Kasia osim što je omnipersonalni poljski etnoalegorem, ima i dodatno pejorativno značenje sramežljive djevojke koja je priprosta i ne zna se gradski ponašati. I u hrvatskom se mogu naći takovi ekvivalenti (usp. *Katica za sve, Marica, crna Marica, Bara*). To me ponukalo da istražim koje sve pragmatične osobine u govoru mogu imati poljska i hrvatska vlastita imena.

S obzirom da se pragmatične osobine vlastitih imena rabe uglavnom u govoru, ona obično nisu zabilježena u općim rječnicima obaju jezika. Zato sam se morala ograničiti na prisjećanje kazivača, a u manjem broju slučajeva pronašla sam primjere u specijalnim rječnicima poljskog jezika kao što su: *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*

(1995), *Słownik gwary miejskiej Poznania* (1997) i rječnik *Polszczyzna jaką znamy* (1993). Izvorni govornici za poljski jezik bili su: dr. Barbara Oczko, mgr. Piotr Oczko, Maciej Oczko, dr. Aleksandra Borowiec, dr. Barbara Kryżan-Stanojević, prof. dr. Bogusław Zieliński, Anna Zielińska, mgr. Zofia Zielińska, mgr. Lucja Danielewska, dr. Elżbieta Wrocławska, mgr. Urszula Bukowska-Dzierżawska, mgr. Ewa Witczak-Bechcicka, dr. Irena Sawicka te iskazi zabilježeni iz emisija s TV Polonia. Za hrvatski sam osim svoje malenkosti kao ispitanike uzela Marinu Trumić, prof. dr. Dubravku Sesar, Ivanu Vidović, mr. Mirtu Muhić, prof. dr. Josipa Užarevića.

Ne treba napominjati da navedeni korpus pragmatičnih osobina nije i ne može biti konačan, jer se stvaraju neprestance nova vlastita imena s novim značenjem u govoru (npr. za robu slabe kakvoće ranije se u Zagrebu govorilo: *to ti je s Hreljića*, jer je tamo bio sajam rabljene robe. Danas se kaže za robu loše kvalitete da je *iz Jakuševca*, jer se sajam preselio iz Hreljića u Jakuševac. U novije vrijeme za nekvalitetnu robu kaže se još i: *to ti je iz Koreje* ili *to ti je made in Malezija, made in Hong-Kong* itd., jer se smatra da je kvalitetna roba iz Engleske, Njemačke ili Japana, (a serijskom proizvodnjom brzo potrošne i stoga jeftine robe koja se proizvodi u Koreji, Maleziji, Hong-Kongu i prodaje se na svakoj tržnici, tu robu prati mišljenje da je loše kakvoće). Takve izričaje prati još i podcjenjivačka intonacija kojom se pojačava značenje i može biti domišljeno iako se ne poznaju sociokulturne realije.

U malobrojnoj literaturi o sličnom problemu pisao je Valentin Putanec koji umjesto termina "vlastito ime" rabi termin *apelativ* (1979:214), jer u latinskome *apello* znači *nazivam*. On promatra odnos idionima i koinonima te vidi pojavu koju naziva permutacijom opće imenice u vlastitu (npr. ruska opća imenica *sputnik* koja znači *pratilac, suputnik i satelit* postaje 1957., imenovanjem jednoga satelita, vlastito ime - *Sputnik*). Dolazi i do obrnutoga procesa, tj. do ponovnoga vraćanja iz vlastite u opću imenicu, ali u drugom značenju (*sputnik* dobiva značenje jedne vrste satelita) (ibid:217).

Vida Barac-Grum još podrobnije člani preobliske vlastitih imenica u opće pa razlikuje tri tipa preobrazbe vlastitih i općih imenica:

1. Prelaženje vlastitog imena iz jednog onomastičnog razreda u drugi, npr. ime planeta *Venera* postaje žensko osobno ime;
2. a) onomastični znak dobiva određena obilježja opće imenice, ali ne gubi posve i osnovno obilježje imenovanja (*on je Juda* u značenju: *on je izdajica; ona je Pepeljuga* u značenjima: *jadnica, iskorišćuju je, marljiva je, povučena je* itd.).
b) Postoji i potpuno poopćenje osobnoga imena u frazama poput: *sizifov posao, Adamova jabučica, praviti se Tošo*. Tada dolazi i do

kolebanja u ortografiji, jer ne znamo bi li trebalo pisati velikim ili malim slovom pridjev ili imenicu koja više ne znači samo vlastito ime.

3. Potpuno prelaženje vlastite imenice u opću, npr. *penkala* je naziv za kemijsku olovku koji je nastao od prezimena pronalazača, Zagrepčanina, Slavoljuba Penkale (1990:15-20). Izgovor toga vlastitoga imena se iskvario pa postoji i oblik *pinkala*, jer navedeno prezime nema hrvatskoga korijenja. Prelaženje vlastitoga imena u opće događa se i s mjernim jedinicama koje su dobile ime po pronalazačima: *volt*, *volt-amper*, *amper*, *vat*. Međutim, one mogu funkcionirati i kao oblik 2. jer se i ovdje grafija koleba između pisanja velikim slovom (*Volt*, *Amper*) i između originalnog pisanja vlastitoga imena (*Watt*).

Naša raščlamba vlastitih imena odnosit će se na njihovu pragmatičnu funkciju, tj. na funkciju u govornoj komunikaciji u kojoj će dobiti preneseno značenje opće imenice u komunikacijskoj situaciji, u obraćanju sugovorniku ili kad se govori o komu tko nije nazočan u razgovornoj situaciji. Posebice ćemo navoditi svojstva alegorema ili pragmea imena i prezimena, drugačije pragmatične osobine imat će pak etnonimi u frazeologizmima, a najviše ćemo pozornosti posvetiti toponimnim pragmemima u govoru.

I. VLASTITA IMENA I PREZIMENA KAO ALEGOREMI (PRAGMEMI)

U hrvatskome su osobna imena rabljena u govoru najčešće u pejorativnom značenju općih imenica. Tako npr. *Persa* / *Persida* označuje svaku ženu koja nam je nesimpatična ili koja je napirlitana i neukusno odjevena. Poljski jezik rabi česta deminutivna imena *Marysia*, *Kasia*, *Dorotka* i sl. da bi obilježio nesnalažljivu, sramežljivu, priglapu djevojku. *Dudek* je sinonim za naivčinu i glupana u hrvatskom (iz kajkavskoga narječja), dok je za poljski u govornom jeziku danas to npr. *Zenon* (prema izv. govorniku, mgr. Ewi Witczak-Bechcickoj). *Anka-partizanka* u današnjem hrvatskom govornom jeziku simbol je za neženstvenu, grubu, surovu ženu te pejorativan naziv za uskogrudnu komunisticu. *Mujo iz Doboja* kaže se u Hrvatskoj i u BiH za nekoga tko je glup, neodgojen i nesnalažljiv. Ovaj frazeologizam funkcionira i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, samo u BiH ima drugačiji prijedlog i red riječi, prema kazivanju Marine Trumić - *od Doboja Mujo*. Ovdje je prisutan još i spoj toponima s osobnim imenom. Postoji i poslovice: *Kud svi Turci, tud i mali (ćoravi) Mujo* u značenju: ne htjeti se isticati, biti isti kao ostali, odnosno glupo slijediti grupu ne znajući kamo ona vodi.

Mnoga vlastita imena služe kao opća imenica za pripadnika jedne nacije. Tako se Nijemcu najčešće kaže *Franz* ili *Hans* i u poljskom i

u hrvatskom jeziku. Čeha se zove u poljskom *Pepik*, a u hrvatskome se rabi toponimno ime *Pemac*, *Pemičko*.

Mnoga imena dolaze iz antičkih i kršćanskih kulturnih krugova te ih ima i poljski i hrvatski jezik. Međutim, ta imena kao pragmemi nisu uvijek isti u dva promatrana jezika. Tako npr. osobno ime *Lazar* u hrvatskome dobiva drugačije značenje no što ga poznajemo u kršćanskoj kontekstu. Kad se nekome kaže da je Lazar, to je za njega pogrdno, tj. znači da ga smatramo bijednikom, nesposobnjakovićem, spolno nemoćnom osobom, pa čak i nezalicom. U poljskom rječniku navodi se samo biblijsko značenje nemoćne, jadne i oboljele osobe, a Anić te riječi ni nema. Klaićev rječnik navodi još dodatna značenja kao: bogalj, bolestan čovjek, prosjak, šepavac te spominje alegorem iz šatrovačkoga gdje znači *otpirač*. Ni jedno od ovih značenja ne rabi se u govoru kao pragmem koji smo naveli.

Juda (Judasz) u hrvatskom i u poljskom ima isto značenje izdajice.

Kao što toponimima označujemo daljinu, tako osobnim povijesnim imenima možemo označiti vremensku udaljenost. U Bosni se npr. govori: *Za Kulina bana i dobrieh dana* u značenju: nekada davno.

U vicevima kao govornim žanrovima koriste se vlastita imena iz različitih pokrajina (domaćih i stranih) koja predstavljaju muškarce i žene tih krajeva. Tako npr. postoje vicevi o *Bobiju i Rudiju* (glupi Englezi ili Amerikanci), o *Muji i Hasi* (glupi Bosanci), o *Lali i Sosi* (glupi Vojvodani), o *Dudeku i Regici* (glupi Zagorci, nastalo prema likovima iz komične TV serije), o *Mati i Anti* (snalažljivim Dalmatincima), o *Dani i Mani* (kao glupim Ličanima) itd. Tako je i u poljskome jeziku. Naime, ljudi iz jedne pokrajine ismijavaju ili se smiju ponašanju ljudi iz druge pokrajine. Tako je *Góral* smiješan zbog svoga dijalekta, tvrdo glavosti i običaja kojima se razlikuje od ostalih Poljaka. Često su imena povezana i s toponimima kao npr. *Mujo iz Doboja* ili s etnonimima (usp. *kud svi Turci, tud i mali Mujo*).

U poljskoj se literaturi spominje u tom kontekstu još jedna pojava, a to je posebno funkcioniranje vlastitoga imena (osobnoga imena i toponima) u dječjoj književnosti. Tako npr. Katarzyna Bulczyńska u članku *Bajbajek z Krokodylowa* (u prijevodu bi to moglo glasiti: Bajbajek iz Krokodiljeva) navodi poseban oblik transformacije opće imenice u vlastitu. Toponimi *Krokodylowo*, *Zaja czkowo*, *Pomidorja*, *Ogórkonia*, *Rzodkiewkozja* nastali su prema određenim tvorbenim načelima poljskih ili stranih toponima (usp. Redłowo, Orłowo; Polonia, Nikozja itd.), a u korijenu su djeci poznate životinje (krokodil, zec, ili biljke: rajčica, krastavac, rotkvica). Osobno ime *Bajbajek* nastalo je iz engleskoga pozdrava *baj-baj* dodavanjem poljskoga sufiksa *-ek* (u: *Język zwierciadłem kultury czyli nasza codzienna polszczyzna*, Wydawnictwo Poznańskie, Poz-

nan 1988:148-151). Često se i u govoru rabe izmišljeni toponimi koji u korijenu mogu imati apelativni glagol, npr. u hrv.: *Hrče kao da je iz Hrkánovaca*. U poljskom je sličan tvoreni toponim kojim se označuje daleko i zaostalo mjesto *Pipidówka i Zadupię*, dok *Wariatkowo* označuje mjesto luđaka.

U dječjoj književnosti i u dječjem govoru često je i obrnuto: pretvara se vlastita imenica u opću; tako npr. vlastito ime za psa, *Burek*, dijete rabi kao opću imenicu *pas, psić*.

U književnosti se rabe i književni i mitološki nepostojeći likovi koji su vlastita imena, kao npr. *paziti kao Argus* (bilježi ga Klaić) u značenju *čuvati kao oči u glavi* ili *imati četvere oči*. Anić i Klaić pak navode *Cerbera* (Kerber) s prenesenim značenjem *strogog čuvara*. U poljskome opet postoji frazeologizam *wzrok Bazyliszka* (Skorupka 1974:97) koji bi odgovarao u hrvatskome frazeologizmu bez vlastita imena - *ubojiti pogled*.

Pretvaranje opće imenice u vlastitu (u obliku imena ili prezimena) može se primjenjivati kao semantem i u drugim književnim vrstama. Tako se u poeziji jedno slovo abecede pretvara u vlastito ime, kako to pokazuje Irena Sarnowska-Giefing u članku *Konwencje nazewnizce w literaturze* (ibid:132-147) citirajući strofu W. Slobodnika iz *Balade o gospodinu Ipsilonu (Ballada o panu Igreku...)* u kojoj grčka slova *iks, ipsilon, zet* kao krajnja slova abecede imaju značenje nepoznatog čovjeka:

Pan *Igrek* sciskał panią *Iks*,
Wtem ktoś do drzwi zapuka.
Zapachniał Charon mu i *Styks*,
Więc pan ratunku szuka.
Bowiem pan *Zet* zniénacka wszedł,
Co przybył wtem z daleka.
Jął szukać wnet *Igreka Zet*,
Lecz nie ma już *Igreka* (s. 141).

Osim naziva sličnih prezimenima u obliku stranih slova, I. Sarnowska-Giefing navodi u komedijama moderne i sličnu pojavu kao u dječjoj književnosti, npr. u komedijama se namjerno koriste prezimena koja imaju stilistično značenje prema korijenskome značenju (usp. Moczygebski - *Moćigubec* ili Kuflewski - *Kriglowski* i sl.). (Sarnowska-Giefing 1988:133).

Pojedina književna razdoblja razlikuju se u književnosti i po uporabi onomastike. Tako se npr. u prosvjetiteljstvu javljaju imena iz svakodnevnoga života (Rozyna, Justyna, Zosia) kao element folklora u pastoralama poljskih književnika (ibid:141). Ovi su oblici vrsta govorne igre i u književnost su došle upravo nakon što su se provjerile i prihvatile u govoru.

Tvorbom poljskih prezimena pomoću određenih nastavaka pokazuje se socijalni status nositelja dotičnoga prezimena. Tako npr. nastavci *-ski, -cki, -dzki* pripadaju od 16. stoljeća plemstvu (ibid:143). Usporedimo npr. poljska prezimena: *Kisielewski, Zawadzki, Strzelecki*; ona se i danas smatraju plemenitaškima. Nasuprot njima poljski seljaci dobivaju drugačije nastavke u prezimenima, npr.: *-icz: Dworkiewicz, Janowicz, -ak: Witczak, Karolak, Stepniak, -ek: Wilczek*. Korijeni njihovih prezimena mogu biti motivirani nazivom neke životinje (*Sowa*), biljke (*Burak*) i drugih izvora: *Buda, Mróz* u kojima ne vidimo nastavaka. Poljski obrtnici, prema zapisu iz 17. st., dobivaju prezimena s nastavkom *-wicz* (ibid:143): usporedimo današnja poljska prezimena *Walkiewicz, Gronkiewicz* i sl. Tako opći leksemi (imenični, glagolski, pridjevni i sl.) sudjeluju u gradbi vlastitih imena.

U književnosti su, tvrdi Sarnowska-Giefing, "neograničene mogućnosti zamjene imena likova te primjena općih imenica u funkciji vlastitih, pisanih velikim slovom, što su već pokazatelji nove konvencije u književnosti" (ibid:146).

Magdalena Krol je ispitivala funkcije imena u imenovanju različnih proizvoda kako bi se privuklo kupca. Obično se rabe deminutiv-hipokoristici za nazive prehrambenih proizvoda (čokolada *Agatka, Basia, Elka* i sl., keksi *Agatka, Anka, Beatka, Jagusia* itd.) (1966:57-67), zatim tu su nazivi prodavaonica, hotela, kavana, nadalje: imena kućnih ljubimaca; pseudonimi; osobna imena kao opće imenice za zabavu, časne sestre, dječje igre i sl. Ovakve imenice M. Krol naziva *chretonimima*.

Prezimena poznatih osoba, povijesnih ličnosti ili izmišljenih ličnosti iz književnosti mogu dobiti prenesena značenja. Tako npr. *ponašati se kao Rockefeller* znači *biti rasipan, trošiti novac kao bogataš, a nemati ga. Nadrhljati kao Janko na Kosovu* (polj. *wyjsć jak Zabłocki na mydle*) znači *loše proći, a izmišljati kao Minhauzen* znači *lagati, govoriti nemoguće laži, izmišljati gluposti. Don Juan* se rabi često umjesto *ljubavnik*, a *Don Kihot* umjesto *navoščina*.

U kategoriju zamjena vlastitih imenica općima i obrnuto spadaju i primjeri iz našega korpusa. Međutim, ono po čemu se naši primjeri razlikuju od do sada istraživanih jest pragmatična funkcija vlastitoga imena koje dobiva preneseno značenje nevidljivo iz oblika riječi, ali jasno u kontekstu po paralingvističnim sredstvima (intonacija, geste). Osim toga, ta vlastita imena rabe se uvijek u frazeologizmu, ne samostalno, rjeđe pojedinačno.

Razlika između naših primjera i gore navedenih oblika književne igre s vlastitim imenima sastoji se u tome što su primjeri iz našega korpusa frazeologizirani i uklopljeni u iskaz izvan kojega nemaju značenje dotičnoga alegorema. Dok je npr. *Iks* i *Ipsilon* (pisan i velikim

slovom) uvijek prepoznatljiv u značenju nepoznanice ili nepoznate osobe, Bosna kao samostalni toponim nema alegoričnoga značenja dok ne dođe u frazeologizam *i mirna Bosna*. *Špansko* kao samostalni leksem ima toponimno značenje, a tek u frazeologizmu *špansko selo* označuje nešto nepoznato, nešto za što se nikada nije čulo i sl.

2. ETNONIMI S PRAGMATIČNIM ZNAČENJEM

Frazeologizmi s etnonimima zabilježeni su i u rječnicima hrvatskoga i poljskog jezika, ali na različit način. Anićev rječnik (1991:143) bilježi tako frazeologizam *praviti se Englez* pod natuknicom *Englez* (pisanom velikim slovom), dok kod Skorupke u Slovníku frazeologicznym języka polskiego (1974, I:262) po značenju odgovarajući poljski frazeologizam nalazimo pod natuknicom *grek* (pisanom malim slovom). Poljski frazeologizam *udawać Greka* po značenju je isti kao navedeni hrvatski frazeologizam, tj. oba znače: praviti se lud, nevješt, neupućen, glumiti naivca.

Etnonim *Ciganin* ako se piše malim slovom (kako navodi Klaić: 223), označuje u hrvatskome lutalicu, skitnicu i beskućnika. Anić taj etnonim piše velikim slovom i daje mu osim izravnoga i preneseno značenje onoga koji se stalno seli, cjenka itd (s. 63). Osim ovoga oblika Anić ima još i leksem *Cigo* koji po njemu ima 3 značenja (1. hipokoristik od *Ciganin*; 2. hipokoristik za osobu crne puti; 3. životinje crne dlake (najčešće psi) (ibid). On još razlikuje i hipokoristične diminutive *Cigančić*, *Cigančica* te pejorativni augmentativ *Cigančina* za "osobu loših svojstava (koja ne poštuje red i sl.)" (ibid). U govoru se rabi oblik *cigan* u značenju: propalica, prostak, zamazanac, prevarant. Slična značenja bilježi i Skorupka: 1. crn, poderan; 2. koji provodi bezbrižan život; 3. prevarant, varalica; 4. značenje je frazeologizirano: *Cygan ci się przyśni* govori se nekome tko ide gladan spavati - usnut će mu se *Ciganin*; 5. značenje daje se u obliku frazeologizma *żądać za co jak Cygan za matkę* sa značenjem - skupo cijeniti što; 6. značenje je poslovično: *dla towarzystwa dał się Cygan powiesić* (za društvo se i pop oženio - za društvo se podnose i neprilike); 7. značenje govornog frazeologizma *świadczy się Cygan Cyganem* (Skorupka 1974:149) može se na hrvatski prevesti samo opisno kao nevjerodostojno svjedočenje u kojemu varalica zove varalicu kao svjedoka da govori istinu ili pak uzrečicom slična značenja: *vrana vrani oči ne iskopa, kune se lažac da govori istinu* i sl.

U uzrečici *ima nekoga (ih, nas) kao Rusa* skriva se značenje mnogobrojnosti, gužve, gungule, nepreglednoga mnoštva ljudi koje ima negativno značenje, jer u gužvi čovjek gubi identitet, mora dugo čekati za ono što mu je potrebno kupiti itd. Slična se uzrečica rabi s općom

imenicom *pas* (*ima ih kao kusih pasa*) u negativnom značenju množva. Poljski govorni jezik poznaje istu uzrečicu: *jest ich jak Rusków*, samo što je deminutivni oblik *Rusek* uporabljen u pejorativnom značenju. Poljski frazeološki rječnik kao ni opći rječnik poljskoga jezika nemaju ovoga frazeologizma, imaju samo pridjevni oblik *ruski miesiąc* u značenju kazne. Ni Anićeve rječnik ne navodi ovo govorno značenje vlastita imena *Rus*.

Frazeologizam *puši kao Turčin* rabi se u Hrvatskoj kao i u BiH. U BiH se za nekoga tko je "ishlapio" tj. ostario i posenilio kaže da je *Laponac*, što je igra značenja i glasova (u bošnjačkome se glas *b* ne izgovara pa se *hlapiti* kaže *lapiti*. Za lošeg čovjeka u Bosni postoji uzrečica: *Čuvaj se Srbina sa Sokoca, Hrvata iz Doca i Turčina iz Stoca* (M. Trumić). Gradovi u kojima žive tri nacionalnosti rimuju se što uzrečicu čini lako upamtljivom. Ista kazivačica navodi frazeologizam *tako mlada pa već Slovenka* u kojemu pojmu Slovenke u Bosni odgovara značenje seksualno slobodne djevojke. Etnonim *Švabo/Švaba* rabi se u Hrvatskoj i u BiH u pozitivnom i negativnom značenju (M. Trumić). Pod pozitivnim prenesenim značenjem ako se nekome kaže da je *Švabo*, misli se na njegovu urednost, točnost, sustavnost, marljivost. U negativnom značenju taj se etnonim može zamijeniti ljudskom osobinom izrečenom općom imenicom: pedanterija, sitničavost, pretjeranost u radu, ili ima konotacije glupoga ili okrutnoga vojnika iz II. svj. rata.

Kad se u BiH nekome kaže da je *pravi Kinez*, misli se da je mudar kao mandarin, a ako je vrijedan, može se reći da *radi kao Japanac*. (M. Trumić).

Zulukafer je u hrvatskom sinonim za razbojnika ili huligana, ništariju, buntovnika. *Bušman* se obično kaže za nekoga tko ima gustu i raščupanu kosu.

Etnonimi se rabe i kao citati iz zabavnih pjesama, usp. *Tako ti je, mala moja, kad ljubi Bosanac*. Značenje ovoga citata je ironično: *tako ti je kad imaš posla s primitivcem*.

Iz navedenih etnonima u frazeologizmima vidi se da oni mogu izražavati pozitivne i negativne osobine ljudi (sitničavost, marljivost), osobine njihova ponašanja (praviti se Englez, ponašati se kao Zulukafer) ili vanjski izgled (Bušman).

3. TOPONIMI S PRAGMATIČNIM ZNAČENJEM

Za ovo značenje toponima znali su još i stari Grci. U Klaićevu rječniku stranih riječi postoji tako malim slovom pisani toponim *abderičanin* (prvotno mu je značenje *stanovnik Abdere*, grada u Trakiji) koji je za Grke značio ograničena malograđanina. Klaić to prevodi na hrvatski kao *prnjavorac* (mještanin Prnjavora), navodeći još i izvedeni pridjev

abderitski u značenju *glup, tup, ograničen* te opću imenicu *abderitstvo* kao osobinu ograničenosti, duševne tuposti, gluposti (Klaić 1983:3).

U alegoremne toponime ubrajaju se nazivi za gradove, rijeke, pokrajine i zemlje te iz njih izvedena imena za stanovnike.

Među toponime se tako mogu ubrojiti nazivi za stanovnike gradova. I u toj kategoriji postoji preneseno opće značenje za osobnu imenicu. Npr. ako se nekome kaže da je *Hlebinac*, znači da je naivan (preneseno značenje odnosi se na mjesto Hlebine u Podravini gdje je svjetski poznata škola naivne umjetnosti). U prenesenom značenju *hlebinac* se može pisati i malim slovom, ali u govoru je obilježen kontekstom, verbalnim i neverbalnim komunikacijskim sredstvima (intonacijom i odmahivanjem ruke) koja pokazuju negativnu stilsku obojenost, prezrivot ovoga toponimnog naziva čovjeka.

Poljski rječnik Bogusławskog i Wawrzyńczyka (1993) *Polszczyzna, jaką znamy* uzima u obzir leksik žargona i govora te stoga ima uvršten leksem *Rumunia* sa značenjem "krajnje bijede i civilizacijske zapuštenosti" (str. 319), ali nema zabilježene kontekstualne uporabe u obliku frazeologizma, kao npr.: *Tutaj, bracie, Rumunia*.

Mnogi toponimi uzeti su iz antičnog kulturnog konteksta i odnose se na toponime u Grčkoj kao npr. *Rubikon*. I u hrvatskom i u poljskom funkcioniraju frazeologizmi *prijeći Rubikon* (polj. *przekroczyć Rubikon*), s prenesenim značenjem *poduzeti odlučne korake*, ali ih ne bilježi ni Anić, niti Skorupka, nego Klaić (1975) i Bába (1995), prvi u *Rječniku stranih riječi*, drugi u *Priručnom frazeološkom rječniku poljskog jezika*.

Frazeologiziran je i toponim *Canossa* u poljskom jeziku gdje *pójść do Canossy* znači "pokorno priznati svoju pogrešku" (Bába 1995:59). Kontekst uporabe ovoga frazeologizma je suvremen i mogao bi se prevesti našim netoponimnim religijskim frazeologizmom *posuti se pepelom*, u značenju *pokajati se, priznati pogrešku ili krivicu*.

U oba jezika česti su toponimi i njihovi alegoremi od kojih su neki ušli u književnost te ih rabi cijeli prostor nekoga jezika (npr. *i mirna Bosna*, u značenju *i riješeno je sve*), ili su pak samo u mjesnoj (lokalnoj) uporabi (usp. *ljepotica iz Markuševca* u značenju seoske djevojke koja o sebi ima visoko mišljenje). Neki toponimni alegoremi prelaze čak granice jednoga jezika i javljaju se u više jezika (usp. *špansko selo* koje postoji i u češkom jeziku, prema Dubravki Sesar, u istome prenesenom značenju i obliku - *španjolska ves* kao što nepoznato). Ovakvi toponimi su frazeologizirani i često im je teško pogoditi etimologiju, jer su okoštali. U hrvatskom se tako ne zna odnosi li se oblik *špansko* španjolskomu ili županskomu (*špan* je oblik čest i u prezimenima i smatra se da on dolazi od *župan*, što u iranskome znači *bogataš*,

gospodin). U Zagrebu postoji jedno naselje koje je dobilo ime po nekadašnjem tamošnjem selu *Špansko* i čini mi se da bi to ime prije moglo doći od *župan* nego od *Španjolska*. Problem je otkuda i u češkom isti frazeologizam, ali s punim oblikom *španjolsko selo* koji bi bio primjeren i hrvatskome. Ako taj frazeologizam označuje pridjevni oblik od Španjolske, on bi trebao ući u poglavlje 3. ovoga članka. M. Trumić kazuje oblik u množini *Španska sela* za što nepoznato.

Najčešći toponimni oblici kao alegoremi u govoru (pragmemi) reprezentirani su nazivima gradova. Isti model postoji u oba jezika.

Tako će se za nekoga koga se smatra šašavim, ludim, obično uzeti toponim od naziva mjesta u kojemu je smještena ludnica, tj. bolnica za umobolne. U Zagrebu će se npr. reći: *netko je (zreo) za Vrapče, Stenjevac* ili *za Jankomir* (dijelovi Zagreba u kojima su ludnice), u Bosni će to biti frazeologizam *on je za Jagomir* (M. Trumić još navodi i frazeologizam s prezimenom psihijatra u ovome značenju: *ti si zreo za Karabajića*), u Dalmaciji se kaže: *on je iz Šibenika*. Isti model funkcionira u Poljskoj, tj. naziv svake četvrti koja ima psihijatriju služi kao sinonim za ludost, odnosno glupost. Tako se u Krakovu kaže: *coś ty z Kobierzyna?* (Oczkowie), u Warszawi se kaže: *coś ty z Tworek (z Pruszkowa)?* (Kryżan-Stanojević) ili *urwał się z Tworek* (pobjegao iz ludnice, tj. poludio) (Danielewska), u Gdyni: *coś ty z Kodzborowa?* (Witczak), a u Poznaniu: *zabrać kogo do Kościana* znači: zatvoriti koga u ludnicu, jer govori gluposti (Zieliński). Može se napraviti i nepostojeći toponim koji u korijenu ima imenicu *luđak* (*Coś ty z Wariatkowa?*) (Danielewska). U okolici Samobora, u selu *Lug* specijalna je škola za umno zaostale pa se tamo kaže za koga tko nije baš inteligentan da je *iz Luga* (M. Muhić).

Gradske četvrti u kojima su smještena groblja rabe se u frazeologizmima kad tko umre ili je star i teško bolestan. Tako se u Sarajevu kaže: *On je za Bare* ili *Otišao je na Bare*. U Zagrebu se kaže: *sprema se na Mirogoj* ili *otišao je na Mirogoj, leži na Mirogoju, poslali su koga na Mirogoj* (liječnici su ga krivo liječili pa je umro).

Glupost se može iskazati i na drugi način, ironično s općim imenicama u pozitivnom obliku, a vlastitim toponimom kojim se podcjenjuje: npr. *to mađrala z Gądek* Zieliński je definirao kao ironičan naziv za nekoga tko misli da je pametan, odnosno za nekoga tko je glup ili govori gluposti. L. Danielewska navodi inačicu *pierdoła z Gądek* u istom značenju, ali je u njezinom frazeologizmu opća imenica isto u pejorativnom značenju kao i toponim. U rječniku poznanskoga govora (*Słownik gwary miejskiej Poznania* 1997: 77) navodi se isti oblik u blažem značenju nespretnjakovića bez vulgarne konotacije koju ima opća imenica *pierdoła*.

Kći Zielińskoga kao mlada generacija navodi frazeologizam *palant z Mosiny* za osobu koja je priglupa. Njezin otac pak zna frazeologizam *elegant z Mosiny* za nekoga tko se oblači provincionalno, a misli da je elegantan. Poznanjski rječnik bilježi oblik *szpagat z Mosiny* u ironičnom značenju elegantno obučenog provincionalca (ibid: 77 i 390). U hrvatskom se češće rabi frazeologizam za napirlitanu, prekićeno i neukusno odjevenu žensku osobu. Može se tako reći da je ona *Persa, Persida, Persidonija*. To je staro ime koje se danas ne daje djeci i zato može dobiti preneseno značenje ružnoće, napirlitanosti ili primitivnosti.

Sljedeća negativna osobina koja je izražena u dva frazeologizma iz okolice Poznania jest napuhavanje. Tako se za nekoga tko se pravi važan može reći *Jonek z Buku* (ime u poznanjskom dijalektalnom izgovoru znači pejorativni deminutivni oblik za svakoga dječaka, a toponimom koji označuje selo frazeologizmu se daje podcjenjivačka nijansa). Isto takovu funkciju i značenje ima frazeologizam *chłopak z Grójca* (Danielewska). U hrvatskom se u tome značenju rabe već ironizirane opće imenice za muško i žensko: *dasa* i *ljepotica* u dva frazeologizma: *Dasa sa Vrbasa* i *Ljepotica iz Markuševca*, *Tri gracije od Kroacije*. U prvom se frazeologizmu već sama opća imenica *dasa* odnosi na napuhanka, dok je hidronim *Vrbas* uporabljen samo radi rime. Zagrebačko selo *Markuševac* ovdje ima pejorativno značenje male selendre, a *Ljepotica* iz nje samo je djevojka koja umišlja da je lijepa kao neka iz velikoga grada. *Tri gracije od Kroacije* može se reći u šaljivom tonu kad se skupe tri ženske osobe za izlazak, ali može to imati i pogrdno značenje triju djevojaka koje su umišljene da su lijepe i dotjerane pa dižu nos.

Ako se koja osoba pretvara (glumi) da je iz neke cijenjene, razvijene zemlje, kaže se u Poljskoj npr. da je to *Anglik z Kołomyi* (patvoreni Englez, to ti je Englez kao i ja).

Frazeologizam *Biedny jak z Bałut* odnosi se na radničku četvrt u Lodi, gdje su svi siromašni pa je i značenje uz pridjev *biedny* pojačano tim toponimom. (Zielińscy). U Zagrebu se proširilo mišljenje da su na Trešnjevci (zagrebačkom predgrađu) frajeri, fakini (nestašni mladići) pa se rabi uzrečica *dečki s Trešnjevke* ili *tko je s Trešnjevke*, *tko je Trešnjevčanin* (obično muški) u značenju: voli se zabavljati, zadirkivati, šaliti, ali može to imati i negativno značenje, jer je na Trešnjevci bio dom za siročad, a ta su djeca znala biti vrlo agresivna. Obrnuto, iz otmjene četvrti kao što je *Pantovčak* (smještene vile vladajućih krugova), *Zelenjak* ili *Ksaver*, dečki su napuhani i otmjeni te se prave važni (usp. *on je s Pantovčaka pa te neće ni pogledati*).

U cijeloj Poljskoj poznat je frazeologizam *pisz do mnie na Berdyczów* (A. Zielińska) koji se u hrvatskome može prevesti s: *piši kući propalo*, odnosno u značenju: adresat nepoznat, nikada neće informacija stići na pravo mjesto.

Postoje u hrvatskom i u poljskom toponimi kojima se označuje velika udaljenost od kulturnoga centra i, što iz toga slijedi, velika zaostalost, zatucanost, neobrazovanost njegovih stanovnika. To su mjesta kao npr. *iz Pušče Bistre, iz Perjasice, iz Donjeg Lapca, iz Mrduše Donje, iz Babine Grede, iz Busovače* (polj. *w Pcimiu Dolnym, Glucha Dolna*). Pridjev Donji čini toponim još udaljenijim i funkcionira u oba jezika kao način organizacije životnoga prostora. Gradovi obično imaju toponimni dodatak: gornji-donji (Gornja-Donja Bistra), veliki-mali (Veliki Tabor, Veliki Zdenci, Cista Mala) koji odražava prvotno snalaženje čovjeka u prostoru u tri temeljna vektora: ispred-iza, gore-dolje i lijevo-desno od govornika. Pritom u toponimima prostorni dodatak *Donji* znači i dalji od centra (usp. Donja Dubrava, Gornja Dubrava), a *Gornji* znači bliži centru. Zato se toponimi s prostornim dodatkom *Donji* koriste kao pejorativno značenje zabiti koja je daleko od centra zbivanja. Svojevremeno je nastajalo i niz pjesama duhovita sadržaja u kojima se ismijavalo neukost i zatucanost u odnosu na njemački jezik pa se pjevalo: *Meine Liebe z Donja Rehavica* (naziv mjesta u krivome padežu svojstvena je srpskom torlačkom narječju, a prijedlog je uzet iz kajkavskog). U hrvatskome se prilozi *gore* i *dolje* rabe umjesto toponima na sjeveru i jugu, ali i umjesto ostalih toponima, a polazi se od pozicije govornika.

Neznanje i zaostalost prikazuje se i kroz afričke toponime zemalja, npr. *Kao da je došao iz Zanzibara* označuje primitivnu osobu koja se ne snalazi u razvijenom društvu. *Tko kao da je iz Tunguzije* je frazeologizam za osobu koja ne zna dobro govoriti, ne zna se ponašati, ništa joj nije jasno, priglupa je. Česta je u tom značenju bila i uporaba naziva političkoga bloka *nesvrstani* koji, slično kao *Rumunia* u Poljskoj, označuje bijedu i zaostalost, budući da je većina zemalja što su pripadale nesvrstanim bila siromašna.

Udaljenost se može izraziti pojačano i preko naziva planeta, npr. *On kao da je s Marsa pao*, znači da on nema veze s realnošću, da je zbuđen, smeten. *Šta si ona umišlja da je Venera?!* - znači da se osoba uspoređuje sa simbolom ženske ljepote, figuricom žene iz prethistorije koja je nazvana Venerom poput boginje ili planeta. Toponimi u značenju velike udaljenosti ili zatucanosti mogu se izmisliti i može im se dati korijen pejorativnoga značenja. Tako se u poljskom npr. govori da je što iz *Pipidóweke* ili na *Zadupiu* u značenju velike udaljenosti, zabačenosti, primitivnosti. *Wariatkowo* smo već spomenuli u značenju lude kuće (*Dom wariatów*).

U oba jezika simbolom hladnoće je ruski *Sibir* (*Syberia*), u uzrečici *Tu je kao u Sibiru* ili *Tu je pravi pravcati Sibir*. U poljskome je Sibir još i simbol političkoga zatvora, ali smo u emisiji na TV Polonia čuli pje-

vačicu i glumicu kako kaže da je došla iz krakovskoga Sibira pa je stoga obučena u krzno. (...). Suprotno tomu, velika vrućina izražena je u frazeologizmu s toponimom Afrike: *Ovo je Afrika, vruće kao u Africi*.

Ako je tko mršav ili izgladnio, kaže se da je *Kao da je iz Bijafre*, što se rabi zahvaljujući slikama gladne djece velikih od gladi napuhnutih trbuha. Prije je tu uzrečicu imala Etiopija i Etiopljani.

Kad je komu za što svejedno, kad nije zainteresiran za što, kad ga nije briga za što, kaže se da mu je *ravno odavde do Srijema (Kosova)*. Tu se pokazuje slikovito ravnica koja je nepregledna (Srijem), a noviji toponim Kosova ocrtavao je još dodatno jačinu (jer je dalje od Srijema) ove nezainteresiranosti. U poljskome nema sličnoga toponima u ova-kvome značenju, možda stoga što Poljaci kažu *wszystko komu jedno, wisi komu* itd, bez slike ravnice i ravnoga prostora.

Promjena načina života koja nije baš velika može se nazrijeti u frazeologizmu *Zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo* (M. Trumić). Iz njega se vidi odlazak iz provincije u veliki grad i u tom smislu može označavati promjenu načina života.

U socijalizmu je bilo često građenje tvornica koje nisu bile rentabilne. Jedan takav projekt bio je u hrvatskome mjestu *Obrovac*. Zato je on dobio preneseno značenje neuspjeha u osobnom i društvenom životu zemlje. Nastao je frazeologizam *imati svoj Obrovac*.

U socijalizmu su također bile omiljene i složenice kao nazivi poduzeća pa se po uzoru na Mostar-plod ili agro-plod ironično govorilo i *Bosna-plod* za sirove i ograničene osobe.

I mjesto kupovine loše robe, kako je u uvodu pokazano, može imati toponim s takvim prenesenim značenjem. Tako se npr. danas kaže da je što *iz Koreje, iz Malezije, iz Hong-Konga* ili *iz Jakuševca, s Hreljića*. Na Hreljiću, a danas u Jakuševcu (prigradska sela) bili su seoski sajmovi na kojima se prodavala rabljena roba, stoka, danas i stari automobili pa je roba kupljena na tim mjestima dobila značenje robe loše kakvoće.

Česte su uporabe toponima umjesto psovki, tj. kao eufemizmi u ljutnji. Tako se npr. u kraju oko Bjelovara nalazi selo *Šandrovci* koje se u cijeloj Hrvatskoj, pa čak i u Bosni (M. Trumić) prihvatilo kao uzrečica: *Ajd' u Šandrovce, Ajd' u Šandrovac* umjesto vulgarne psovke *idi u p. m.*, odnosno umjesto ljutitoga diktativa *goni se, tornjaj se, marš, bajde do vraga (k vragu)* i sl. U kajkavskim se krajevima govorilo *Ajd' u Varaždinske toplice* (Mirta Muhić) kao kajkavski eufemizam od *idi v rit*. U Zagrebu se govorilo i *Idi u Čučerje* (Čučerje je selo kraj Zagreba koje je danas već ušlo u širi pojas grada).

Jedan od starijih frazeologizama bio je s toponimom *Mitrovica* u kojoj je bio zatvor. Svaki glagol kojim se označavala nepoželjna radnja mogao je stajati uz taj toponim ovako: *zvonilo te u Mitrovici, treslo te u*

Mitrovici i sl. (ako je netko nasilno zvonio, tresao čime itd.). Zatvori za političke zatvorenike bili su u proteklih 50 godina česta pojava u obje zemlje. U Hrvatskoj se tako govorilo *Pazi, ici ćeš u Lepoglavu* ili *Pazi da ne zaradiš Goli Otok*. To su bila upozorenja da se na javnim mjestima ili pred kim sumnjivim (iz krugova vlasti i sl.) ne pričaju politički vicevi ili druge političke aluzije, jer se za verbalni delikt moglo ći u zatvor. U Bosni se tako govorilo *Otišao je u Zenicu*, što je značilo da je tko ili politički zatvorenik ili kriminalac (M. Trumić).

Otočno mjesto *Filip-Jakob* (Filip-Jakov) također služi u frazeologizmu opomene i snošenja posljedica za što loše napravljeno ili za loše ponašanje. Npr. djetetu se uz prijetnju kažiprstom može reći: *Čekaj, čekaj, bit će tebi Filip-Jakob* (već ćeš ti nastradati, bit će ti teško ili bit ćeš kažnjen za svoja djela, bit ćeš i ti u teškoj poziciji kao sada ja).

Rjeđi frazeologizmi s pozitivnim značenjem raja na zemlji, visokog standarda, dobre i blage klime imaju ove toponime: *Kalifornija, Amerika, Eldorado*. Kaže se tako: *Tamo ti je Eldorado za kupovinu. Eldorado za džepare* negativno je značenje frazeologizma *idealno mjesto za krađu*. U poljskome je pak frazeologizam *To Meksyk* simbol cirkusa, neorganiziranosti, kaosa, zbrke, nereda, svega negativnoga za jedno društvo. Frazeologizam *otkriti (komu) Ameriku* u hrvatskome znači *govoriti o već davno poznatim stvarima, otkrivati toplu vodu*.

Ako se u kući upali sva svjetla, štedljivi domaćin može reći *Zašto je ovdje kao u Betlehemu* ili *Pa ovdje je sve upaljeno kao u Betlehemu*. Biblijski toponimi česti su u poslovicama i frazeologizmima, a postoje i uzrečice u kojima toponimi imaju preneseno značenje. Tako se npr. za nemoral kaže *To je Sodoma i Gomora*, za nerazumijevanje među ljudima i klasama ili kad svi govore u isti glas pa se ne razumiju, kaže se *To je kula babilonska ili židovska škola*. Na poljskom se to izražava toponimom *Wieża Babel*, a u hrvatskom toponimnim pridjevom. *Golgota* i *Kalvarija* obično se pišu malim slovom kad dobivaju preneseno značenje mučenja, muke, napornoga posla ili emotivnih muka. Tako se kaže *On (ona) proživljava svoju kalvariju* i sl.

Prijezir i gledanje na ljude s visine izražava se grčkim brdom Olimpom (*Šta oni misle da su s Olimpa?!*). Slično se u teoriji književnosti može rabiti Parnas u značenju izabranih i dobrih pjesnika.

Umjesto završetka u frazeologizmu i *gotovo* ili *bit će sve u redu* rabila se nekada fraza *i mirna Bosna* koja je danas vrlo rijetka.

Iz književnih djela mogu prijeći neke uzrečice u govorni jezik pa se tako rabi shakespeareovska fraza: *nešto je trulo u državi Danskoj* umjesto da se kaže *nešto ne valja*.

Često se rabe i fraze iz domaće poezije: *moja mala iz Bosanske Krupe* (iz poezije B. Čopića, prema M. Trumić) u značenju mlade neiskvarene i lakovjerne djevojke.

Poslovice su isto izvor frazeologizama. Pogledajmo frazeologizam *ispravljati krivu Drinu* (slično je i u poljskom *zawracać Wisłę kijem*) koji znači *činiti nemoguće i besmisleno se naprezati*.

Česta ponavljanja u životnim situacijama čine od nekih spojeva riječi ustaljene sintagme koje s vremenom dobiju i preneseno značenje. Tako je nekada u mjestu Vrpolju bilo presjedanje iz vlaka za drugi vlak i konduktar bi vikao: *Vrpolje-napolje*. Danas se tom sintagmom možemo obratiti djeci kad želimo da iziđu van (M. Trumić). Situacijski je razumljiv i citat s nadgrobnog spomenika (šala): *Ovdje leži doktor porijeklom iz Sente, sišao u zemlju da posjeti pacijente*. (M. Trumić)

4. PRIDJEVNI OBLICI VLASTITIH IMENA U KRILATICAMA

Poseban oblik vlastita imena u frazeologizmima je pridjevni oblik. Ti oblici mogu biti izvedeni iz antroponima (imena ili prezimena) i toponima (imena zemalja i gradova). Tako osim osnovnih oblika vlastitih imena pragmatične osobine imaju i njihove pridjevne izvedenice u oba jezika (usp. *trojanski konj*, *pirova pobjeda*, *bečka škola*, *mađarska čizma*; *koń trojański*, *plagi egipskie*, *egipskie ciemności*, *krakowski centuś*, *czeski film*, *pruski but*, *pyrrusowe zwycięstwo*). T. Orloś (1996) naziva ovakove frazeologizme krilaticama. One se rabe iz zajedničkoga socio-kulturnoga konteksta i postoje gotovo u svim jezicima pa ih je lako prevoditi.

Neki od navedenih oblika najčešće uzimaju zapravo izravno značenje iz povijesnih događaja različitih razdoblja pa se mnogi odnose i na antička vremena. Danas je npr. uporaba frazeologizma *pirova pobjeda* (polj. *pyrrusowe zwycięstwo*) u oba jezika poznata, ali u Anićevu rječniku nema toga frazeologizma, dok ga navodi Klaićev rječnik stranih riječi pod vlastitim imenom Pir (Pirov piše i velikim slovom). Pirovu pobjedu kao frazeologizam koji je danas nerazumljiv tumači se u oba jezika kao upitna (sumnjiva) pobjeda koja ne opravdava pretrpljene žrtve i pobjedniku donosi više štete nego koristi (Klaić 1983:1047), i "zwycięstwo pozorne, osiągnięte zbyt wielkim kosztem, niewspółmierne do poniesionych stral" (Bąba 1995:737). Odlika je ovih frazeologizama da se u različitim jezicima prevode istim alegoremom. Slično je s frazeologizmom *trojanski konj* (polj. *koń trojański*) kojim se označuje skrivena opasnost.

Postoji razlika između ovih povijesnih aluzija i historijskih alegorema te novijih kulturoloških alegorema kao što su: *czeski film* u poljskome za označavanje nečega nerazumljivoga. Naime, posljednji se frazeologizam odnosi na suvremene realije i razumljiv je svim izvornim govornicima koji ga prepoznaju kao žargonski. To nije slučaj s prethodnim oblicima pridjevnih imena povijesnih osoba i događaja koji

se rabe u književnom i visokom stilu te takove frazeologizme razumiju samo učeni ljudi, a ostali moraju posegnuti za rječničkim tumačenjem. M. Trumić navodi da u Bosni i Hercegovini postoji uzrečica *češka škola* u značenju: grepsti se za što (slično korijenu češati se), a to je opet preneseno značenje za nasilno nastojanje da se dođe do nečega.

Frazeologizmi koji imaju sastavnicu *čizma* dobivaju u različitim jezicima različite pridjevne oblike etnonima, jer je glavno preneseno značenje sadržano upravo u čizmi kao obliku okupacije, porobljavanja, vojnoga pritiska i sl. Tako u poljskom jeziku postoji frazeologizam *pruski but*, a u hrvatskome *mađarska čizma*. Pridjevni oblici imena mogu se mijenjati prema povijesnoj situaciji. Ovakvi frazeologizmi su specifični po tome što su to povijesni alegoremi koji pripadaju i razgovornom i književnom stilu.

U okolici Torunja govori se za koga da je *pies mazowiecki*, tj. zamazanac. *Ciemnota pomorska* u tim krajevima Poljske označuje čitav društveni sloj koji se odlikuje tupošću, nekomunikativnošću (I. Sawicka). Ovakvi se frazeologizmi nikada ne govore neposredno, u obraćanju, osim ako se želi izravno koga uvrijediti.

Frazeologizirana uzrečica *noga lička, a cipela bečka* (kaz. Marina Trumić) ima etnonim (lički od Lika) i toponim (bečki od Beč) u svojim pridjevnim sastavnicama koje označuju seljačku veličinu noge seoske žene (u pejorativnom smislu) za razliku od malene gradske nožice gospodske žene (kao uzora ljepote). Ovdje se vidi sociolingvistični odnos selo-grad i njihove kulturne suprotnosti.

Od toponima je građen i pridjevni frazeologizam *resavska škola* koji u školskome žargonu znači "prepisivanje na ispitu" i ima humorstičan prizvuk zbog aluzija na resavski manastir.

Pridjevni oblik etnonima u frazeologizmu *kineski zid* Anićev rječnik navodi u prenesenu značenju kao potpuna izolacija. U poljskome *mur chiński* (Skorupka:131) ima pak značenje "nesvladive prepreke". Uz to se još spominju i *chińskie ceremonie* kao pretjerana uljudnost (ibid), što se u hrvatskom označuje frazeologizmom *bečka škola*.

Dobiti pakrački dekret u hrvatskom znači *dobiti otkaz, morati napustiti neko mjesto* (Anić:439), a taj je frazeologizam izveden od slavonskog mjesta *Pakrac* i odnosi se na povijesni događaj. Anić navodi samo njegovo preneseno značenje koje je motivacijski danas neprozirno za običnoga govornika.

Točnost i preciznost u radu može se izreći pridjevnim etnonimom u frazeologizmu *ide (radi) kao švicarski sat*. (M. Trumić)

U okolici Poznanja rabe se tri pridjevna oblika nastala od toponima gradova: *centuś krakowski* (škrtica, židov), *poznaińska pyra* (pogrdno o stanovniku Poznanja ili Velikopoljske) (Zielińscy) i *warszawski cwaniak* (lukavac, namazan svim mastima).

Poljski frazeologizam *Jak na tureckim kazanu (sluchać, siedziać)* znači slično što i *czeski film*, nešto nerazumljivo, ništa se ne razumije i ne poznat je u hrvatskome

Goły jak swięty turecki znači u poljskome *siromašan kao crkveni miš*.

Sprawa będzie załatwiona za ruski rok označuje u poljskome da se nešto nikada neće riješiti (riješit će se *na Sveto Nikada*) (Danielewska).

U ovim frazeologizmima pridjevni su oblici izvedeni iz toponima i etnonima i pišu se malim slovom po pravilu hrvatske i poljske ortografije. Obično označuju osobine ljudi iz nekoga kraja, grada ili zemlje, osobine govora tih ljudi, osobine njihova ponašanja ili oblačenja te druge negativne osobine.

5. ZAKLJUČAK

Provedena raščlamba pokazuje kako se u hrvatskom i u poljskom jeziku primjenjuje isti način preoblike osobnih imena u pragmeme kao opće imenice, ali se dva navedena jezika razlikuju u primjerima koje izabiru. Ponekad se vidi i sličnost, npr. kad se radi o zajedničkoj grčko-rimskoj ili kršćanskoj tradiciji.

Raščlamba je provedena u četiri tipa pragmema vlastitih imena. To su: vlastita imena i prezimena, etnonimi, toponimi te pridjevni oblici vlastitih imena u funkciji alegorema, tj. pragmema. Metaforizacija kao opći postupak pretvaranja vlastite imenice u pragmem omogućuje stvaranje semantičnoga pomaka u značenju te imenice. Obično se uzima jedno od značenja dotične vlastite imenice. Tako se npr. ime *Juda* pretvara u opću imenicu *izdajica*, što je samo jedno od značenja povijesne ličnosti iz Biblije. Postoji još jedan postupak, a to je gubljenje svakoga značenja vlastitoga imena i pridavanje novoga prenesenoga pragmatičnoga značenja sa socio-kulturnim obilježjem (usp. *To je iz Hong-Konga* u značenju: to ne valja, jeftino je i loše).

Vlastite imenice s pragmatičnim značenjem ostvaruju se u govornim situacijama i ne mogu se izdvajati iz frazeološkoga konteksta kao posebni leksemi. Rabe se u obraćanju sugovorniku ili za osobu izvan komunikacijske situacije o kojoj se obično govori loše, pogrdno (npr. *ah, ona Persa misli da je najljepša*).

Domaća i strana osobna imena mogu se rabiti u pejorativnom, šaljivom ili podcjenjivačkom značenju (*Persa; Regica; Mujo, Dudek; Dane i Mane, Mujo i Haso, Bobi i Rudi*).

Za pojedine narode u oba se jezika rabe neka njihova specifična nacionalna imena. Tako se za Nijemca kaže da je *Hans* ili *Franz*, za Čeha Poljaci kažu *Pepik* a Hrvati koriste toponim *Pemac, Pemičko*.

Zanimljivo je označivanje vremena pomoću vlastita imena (usp. uzrečicu za *Kulina bana*).

Postoje i frazeologizmi s prezimenima poznatih ljudi ili povijesnih ličnosti pa tako za rasipnika kažemo da je *Rockefeller*. Rabe se i likovi iz svjetske književnosti kao dio zajedničke baštine pa i Hrvati i Poljaci kažu za velikoga ljubavnika da je *Don Huan* a *Don Kihota* rabe umjesto riječi *naivčina*.

U književnosti se stvaraju i nova imena sa značenjem prepoznatljivim u korijenu, kao npr. *Bajbajek*, *Moczygęba*.

Grčko-rimska i kršćanska tradicija nam je zajednička pa su zato i neki primjeri rabljeni u istom značenju u oba jezika. Ali ipak, unatoč toj tradiciji, javljaju se i različiti primjeri za jedno značenje. Tako se npr. u hrvatskome rabi frazeologizam *paziti kao Cerber*, *Argus*, dok se u poljskom pojavljuje npr. *wzrok Bazyliszka* kojega nema u hrvatskome. *Lazar* postoji u oba jezika, ali je u hrvatskom dobio još i dodatno značenje nesposobnjakovića i spolno nemoćnoga muškarca.

Najbogatiju lepezu značenja imaju toponimni frazeologizmi koji nisu zapisani u rječnicima, a koji su smješteni u društveni, socijalni, zemljopisni i povijesni kontekst jednoga naroda kao što je hrvatski i bošnjački te poljski. Oni pokazuju zajedničku tradiciju, ali mnogi od njih izlaze iz svakidašnje uporabe ili ih rabe samo stariji govornici, dok mladi ne znaju njihova značenja.

Toponimi mogu i prijeći granice jedne zemlje pa se iz svjetske povijesti i prilika rabe u novim frazeologizmima kao npr. toponimi. Oni mogu imati različita pozitivna značenja, npr. bogatstvo, ugodna klima, ugodan boravak (*Kalifornija*, *Amerika*, *Eldorado*); negativna značenja, npr. gladi, hladnoće, siromaštva, nereda, daleke zabiti (*Bijafra*; *Sibir*; *Rumunia*; *Meksyk*; *Tunguzija*, *Zanzibar*).

Mnogi toponimi nastali su iz zajedničke grčko-rimske tradicije i nalazimo ih u Bibliji. Imaju najrazličitija značenja, od pozitivnih do negativnih (usp. muka se iskazuje kao *Kalvarija*, *Golgota*, nemoralno mjesto ili strahote događaju se u *Sodomi* i *Gomori*, a kad je što lijepo ili previše osvjetljeno, kaže se da je *kao u Betlehemu*).

Toponime mogu tvoriti nazivi gradova, gradskih četvrti, predgrađa, sela, zaselaka ili pak stranih, obično dalekih i nepoznatih zemalja. Njima se mogu izricati poslovice, uzrečice ili šaljivi stihovi (usp. *Wywracac Wisę kijem*; *Vrpolje-napolje*; *Ovdje leži doktor porijeklom iz Sente, sišao u zemlju da posjeti pacijente*).

Domaći i strani toponimi, kadikad i nazivi planeta, imaju značenje udaljenosti i zaostalosti (*Perjasica*, *Pušća Bistra*; *Pipidówka*), a mogu se stvarati i nepostojeći toponimi s prozirnim negativnim značenjem u korijenu, npr. *Mrduša Donja*; *Głucha Dolna*, *Zadupie*). Toponimi s oznakom *Donji* imaju preko nje dodatno značenje udaljenosti i nevažnosti.

Privredni neuspjesi u gradnji pojedinih tvornica mogu dobiti i to preneseno značenje, pa se tako u Hrvatskoj kaže da je nešto *Obrovac* kad donosi gubitke.

Toponimi se u hrvatskom jeziku rabe i kao eufemizmi za psovke (*ajd' u Šandrovce*).

Toponimi mjesta u kojima su zatvori označuju u hrvatskome opasnost ili ljutnju kad ih se spomene u frazeologizmima, npr. *Zvonilo te u Mitrovici*.

Pridjevi napravljeni od navedenih vlastitih imenica imaju također preneseno značenje. Najčešće se rabe antična imena (*Pirova pobjeda; Pirrusowe zwyciestwo*) ili toponimi koji imaju lokalno i stoga posve različito značenje i oblik (*poznanska pyra, zagrebački purgeri, zagrebački dečki; pakrački dekret*). Ipak su mnogi strani toponimi zajednički, usp. *Kineski zid; Mur chiński*. Ovakvi se frazeologizmi odnose na posebne lokalne osobine ljudi ili aludiraju na neke povijesne događaje.

Raščlambom smo nastojali pokazati raznolikost, sličnosti i razlike te funkcioniranje frazeologizama sa semom etnoalegorema (pragmema) u poljskom i hrvatskom govornom i književnom jeziku. Posebno želim naglasiti potrebu da se ovakovi govorni frazeologizmi počnu bilježiti u jednojezičnim rječnicima obaju jezika, jer imaju vrijedno stilsko značenje koje u sebi nosi niz socio-kulturnih značenja što ih treba znati dokučiti. To je posebno važno za prevođenje iz jednoga jezika u drugi.

LITERATURA

- Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb 1991.
- Anuszkiewicz, Janusz i Jacek Skawiński, *Słownik polszczyzny potocznej*, PWN, Warszawa-Wrocław 1996.
- Barac-Grum, Vida, *Mogućnosti preobrazbe vlastitoga imena*, Rasprave Zavoda za jezik br. 16, str. 15-20, 1990.
- Bąba, Stanisław, Gabriela Dziamska i Jarosław Liberek, *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, PWN, Warszawa 1995.
- Bogusławski, Andrzej i Jan Wawrzyńczyk, *Polszczyzna, jaką znamy*, Katedra lingwistyki formalnej, Uniwersytet Warszawski, 1993.
- Bulczyńska, Katarzyna, *Bajbajek z Krokodylowa czyli o nazwach własnych w literaturze dla dzieci*, u: *Język zwierciadłem kultury czyli nasza codzienna polszczyzna*, str. 148-151, 1988.
- Gruchmanowa, Monika i Bogdan Walczak (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, PWN, Warszawa-Poznań 1997.
- Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Matica hrvatska, Zagreb 1983.
- Krol, Magdalena, *O funkcjach imion osobowych we współczesnej polszczyźnie*, Poradnik Językowy br. 10, str. 57-67, 1996.
- Orłoś, Teresa, Joanna Hornik, *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Krakow 1996.
- Pintarić, Neda, *Kako kontrastirati poljske i ruske poslovice s alegoremom vlastitog imena*, Strani jezici br. 2, Zagreb 1994, str. 85-97

Putanec, Valentin *Osnove idionimne teorije i odnos idionima i koinonima*, Rasprave Zavoda za jezik, br. 4-5, Zagreb 1979, str.213-217

Sarnowska-Giefing, Irena, *Konwencje nazewnictwa w literaturze*, u: *Język zwierciadłem kultury czyli nasza codzienna polszczyzna*, str. 132-147, 1979.

Skorupka, Stanisław, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1974.

Szymczak, Mieczysław (red.), *Słownik języka polskiego I, II, III i suplement*, PWN, Warszawa 1994.

SUMMARY

THE PRAGMATIC FUNCTION OF TOPONYMS IN CROATIAN AND POLISH

The article deals with toponyms in Croatian and Polish which in spoken language lose their primary function of designating space points and acquire a secondary, pragmatic function of emotive meaning: they become emo-sems. Toponyms denoting both foreign and home areas obtain a metaphorical meaning in phrasal units (e.g. Siberia/Syberia - a symbol of coldness; made in Hong-Kong - a thing of low quality; Pipidowka - a remote and backward place / Pušća Bistra - the same meaning in Croatian). As emo-sems toponyms have most different meanings, from swearings (ajd' u Šandrovce) to euphemisms (spavati na Mirogoju - die; biti za Vrapče - be insane). In monolingual Polish and Croatian dictionaries the emo-sem toponyms described in the article are not represented in their metaphorical, pragmatic meaning. The data were gathered from native speakers of different ages. In Polish, there exists Dictionary of myths and cultural tradition by W. Kopalinskog, which is an additional source of motivation on the pragmatics of toponyms.